

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Εισαγωγή στη Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (Υ) ΙΣΕ 101

Διδάσκων: Γρηγόριος Ψαλλίδας, Αναπληρωτής Καθηγητής

τίς πταίει

Από το « ;» στον βενιζελικό εκσυγχρονισμό

Ακαδημαϊκό Έτος 2013-2014

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	3
Η εσωτερική πολιτική κατάσταση πριν το 1909	3
Το Κίνημα του 1909.....	9
Η εμφάνιση του Ελευθερίου Βενιζέλου στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας.....	11
Ο ρόλος της βασιλείας στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας μέχρι το 1910.....	12
Ο Βενιζελικός εκσυγχρονισμός	14
Σύνοψη	19
Βιβλιογραφία	20

Εισαγωγή

Το Κίνημα του 1909 στου Γουδή αποτελεί το συμβατικό ορόσημο της εισόδου της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα, υπό την έννοια του πολιτικού της εκσυγχρονισμού αλλά και της έναρξης μίας πορείας εθνοκρατικής επέκτασης και ολοκλήρωσης που συνετελέσθη κατά τις ταραγμένες δεκαετίες του 1910 και του 1920. Αποτελεί επίσης ένα σημείο καμπής, το οποίο, κατά την αντίληψη που καλλιεργήθηκε μετά την επικράτηση του Κινήματος, ανακόπτει συμβολικά την κατιούσα, φθίνουσα πορεία της χώρας κατά τον 19^ο αι. και σηματοδοτεί την ανορθωτική πορεία των αρχών του 20^{ου}. Ανεξάρτητα από την πολιτική μυθολογία που καλλιεργήθηκε προκειμένου να νομιμοποιηθούν και να εμπεδωθούν οι όποιες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές δρομολογήθηκαν γύρω από το 1909, είναι γεγονός ότι το Κίνημα στην περιοχή του Γουδή αποτελεί το σημείο σύγκλησης μίας σειράς κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων, οι οποίες στη συνέχεια ώθησαν την Ελλάδα στην τελική εναρμόνισή της με τη νεωτερικότητα.

Στην παρούσα συνεδρία θα ασχοληθούμε με την πολιτική και κοινωνική μετάβαση της Ελλάδας από τις παραδοσιακές πολιτικές και κοινωνικές δομές σε πιο σύγχρονες, υπό το πρίσμα των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν κυρίως από τον Αύγουστο του 1909 έως τις παραμονές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Θα εξεταστούν ξεχωριστά η εσωτερική πολιτική κατάσταση πριν το 1909, η διεθνής θέση της Ελλάδας την ίδια περίοδο, οι εσωτερικές πολιτικές και κοινωνικές ζυμώσεις που οδήγησαν στο 1909, η εμφάνιση του Ε. Βενιζέλου, η Αναθεωρητική Βουλή του 1910 και η ίδρυση του Κόμματος των Φιλελευθέρων, και, τέλος οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι ως επιλογές στο πλαίσιο της εθνικής, κοινωνικής και οικονομικής αναδιάρθρωσης και αναμόρφωση του Ελληνισμού.

Η εσωτερική πολιτική κατάσταση πριν το 1909

Παρά το γεγονός ότι στο Κίνημα στου Γουδή αποδίδεται συχνά η ανατροπή του «κακού», «φαύλου» και «οπισθοδρομικού» παρελθόντος και η απαρχή της σύγχρονης Ελλάδας, θα ήταν ορθότερο να το σηματοδοτήσουμε ως ένα σημείο καμπής σε μία συνεχή εξελικτική πορεία. Η πορεία αυτή είχε ξεκινήσει τουλάχιστον από το 1864, σίγουρα πάντως από το 1875, έτη τα οποία αποτελούν επίσης ορόσημα για τη σταδιακή εμπέδωση του πολιτικού φιλελευθερισμού και των δημοκρατικών αρχών στη χώρα, και την έστω δευτερεύουσα μετάβαση προς μία κοινωνία με πιο εμφανή αστική –σύγχρονη για την εποχή– δομή και

έναν οικονομικό προσανατολισμό που –έστω και ατελώς– παρακολουθούσε τις εξελίξεις στις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Άπασαι αὖ

ἐξουσίαι, πηγάζουσιν ἐκ τοῦ ἔθνους»¹. Το Σύνταγμα του 1864 εισηγήθηκε πρώτο τις αρχές της λαϊκής κυριαρχίας («», άρθρο 21) και της πολιτικής δημοκρατίας (ταυτόχρονη, καθολική και μυστική ψηφοφορία με το άρθρο 66), ενώ καθιέρωσε ρητά τη διάκριση των εξουσιών και τον σεβασμό των ατομικών δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού. Σε αυτά τα χαρακτηριστικά οφείλεται και η μακροβιότητα του, καθώς το Σύνταγμα του 1864 ίσχυσε για περίπου μία πεντηκονταετία.

Βεβαίως, ο καταστατικός αυτός νόμος είχε και αρκετές ελλείψεις, οι οποίες αποτελέσαν συχνά αιτία προστριβών και αστάθειας. Πιο σημαντική από αυτές ήταν το γεγονός ότι προέβλεπε ότι η εκτελεστική εξουσία ανετίθετο στον βασιλιά, ο οποίος την ασκούσε μέσω των υπουργών που διορίζε. Το πρόσωπο του βασιλιά παρέμενε «

», ενώ οι ευθύνες για τις πράξεις της εκτελεστικής εξουσίας βάρυναν τους υπουργούς.

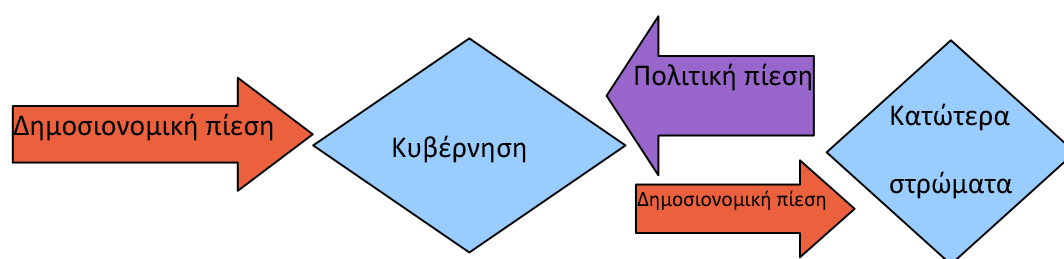
Τα προβλήματα που πηγάζαν από ακριβώς αυτήν τη συνταγματική πρόβλεψη, οδήγησαν τελικά στο επόμενο –προ του 1909– ορόσημο της περιόδου που εξετάζουμε, στο 1875. Η εκπόρευση της εκτελεστικής εξουσίας από τον βασιλιά, ο οποίος μπορούσε να διορίσει οποιαδήποτε κυβέρνηση επιθυμούσε, ακόμη και από τα μικρότερα κόμματα του κοινοβουλίου, είχε οδηγήσει στην πολυδιάσπαση του πολιτικού δυναμικού της χώρας και την υπέρμετρη ενίσχυση της κοινοβουλευτικής βαρύτητας των βουλευτών, με αποτέλεσμα τη συνολική αποδυνάμωση του κοινοβουλίου έναντι του βασιλιά, δηλαδή της νομοθετικής εξουσίας έναντι της εκτελεστικής.

Το 1874 ο Χαρίλαος Τρικούπης δημοσίευσε άρθρο με τίτλο «Τίς πταίει;», στο οποίο πρότεινε την εισαγωγή της αρχής του σχηματισμού κυβερνήσεων από την πλειοψηφία του κοινοβουλίου και την καθιέρωση του δικομματισμού. Με τον τρόπο αυτόν τα πολιτικά κόμματα –και, ως εκ τούτου, το κοινοβούλιο, άρα η νομοθετική εξουσία– θα αποκτούσαν ικανή ισχύ, ώστε στην πράξη να θέσουν περιορισμούς στη συνταγματική ανάθεση της εκτελεστικής εξουσίας στον βασιλιά. Πράγματι, οι προτάσεις του Τρικούπη έγιναν αποδεκτές από τον Γεώργιο Α΄, ο οποίος, μάλιστα, επιχείρησε να προσεταιριστεί τον Τρικούπη ως απάντηση στη πολιτική κρίση της περιόδου.

Πάνω σε αυτές τις πολιτικές εξελίξεις βασίστηκε μία πορεία οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ανάπτυξης της χώρας. Η ενδυνάμωση του κοινοβουλευτισμού, υπό την έννοια της επικράτησης του πλειοψηφικού συστήματος, επέτρεψε σε ισχυρότερες από ό,τι στο παρελθόν κυβερνήσεις (από το 1882 έως το 1895) να καταρτίσουν, και σε κάποιον βαθμό

να υλοποιήσουν, μεσοπρόθεσμα προγράμματα ενδυνάμωσης των διοικητικών δομών και των υλικών υποδομών της χώρας. Τούτο, βεβαίως, αφορά κυρίως στις κυβερνήσεις του Χαριλάου Τρικούπη (επτά στον αριθμό), οι οποίες εστίασαν στη βελτίωση της στελέχωσης του κρατικού μηχανισμού (με την θέσπιση των “προσόντων” για την πρόσληψη στο Δημόσιο και την αναδιοργάνωση μίας σειράς υπηρεσιών), και στην κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής, όπως ο σιδηρόδρομος, η βελτίωση λιμενικών εγκαταστάσεων και η κατασκευή της διώρυγας της Κορίνθου.

Η ανάπτυξη αυτή χρηματοδοτήθηκε από μεγάλο εξωτερικό δανεισμό και σημαντική αύξηση της έμμεσης φορολογίας, με αποτέλεσμα την εμφάνιση δύο δυνάμεων πίεσης που έθεταν σε αμφισβήτηση αυτήν την πολιτική: α) τη δημοσιονομική πίεση για την εξυπηρέτηση του εξωτερικού χρέους μέσω της αύξησης των εσόδων του κράτους, και β) την πολιτική πίεση στο εσωτερικό για την ελάφρυνση της μάζας του ελληνικού λαού, που είχε επιβαρυνθεί από την αύξηση της έμμεσης φορολογίας και την επιβολή φόρων κατανάλωσης σε δημοφιλή στα λαϊκά στρώματα προϊόντα, όπως το κρασί και ο καπνός. Το γεγονός της δημοσιονομικής πίεσης, λόγω της απόφασης να μην επιβαρυνθεί το παραγωγικό κεφάλαιο, τελικά διοχετευόταν προς τα κατώτερα στρώματα, τροφοδοτώντας την ήδη υπάρχουσα αντίθετη πίεση (από τα κατώτερα στρώματα, αλλά και την αντιπολίτευση) για την ελάφρυνσή τους (Σβορώνος, 1999: σ. 103).

Αποτέλεσμα της παραπάνω δυναμικής ήταν η δημιουργία μίας αντίθετης πολιτικής ροπής, βασισμένης στον λαϊκισμό και στο σύνθημα “κάτω οι φόροι”, η οποία εκφράστηκε κυρίως από την πολιτική παράταξη του Θεόδωρου Δηλιγιάννη. Οι κυβερνήσεις του Θ. Δηλιγιάννη, λοιπόν, ακολούθησαν μία εν πολλοίς αντίθετη πολιτική: μείωση των φόρων και αναίρεση θεσμών που αφορούσαν στη βελτίωση της αξιοκρατίας και της αποδοτικότητας στον κρατικό μηχανισμό. Κρίσιμης σημασίας ήταν επίσης η παράλληλη ενσωμάτωση, από το κόμμα του Θ. Δηλιγιάννη, μίας μεγαλοϊδεατικής ρητορικής, η οποία οδήγησε και σε πράξεις που δυσχέραναν τη διεθνή θέση της χώρας και την επιβάρυναν περαιτέρω οικονομικά λόγω των επιστρατεύσεων και τελικά του “ατυχούς” πολέμου του 1897. Συνέπεια όλων αυτών ήταν να υποσκάπτονται τα οφέλη του προγράμματος

εκσυγχρονισμού της Ελλάδας, τα οποία, ούτως ή άλλως, θα γίνονταν εμφανή μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα.

Τα αποτελέσματα αυτής της αντίρροπης κατάστασης στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα έγιναν αντιληπτά το 1893 και ακόμη περισσότερο το 1897-98. Το 1893 η χώρα προέβη σε στάση πληρωμών, αδυνατώντας να εξυπηρετήσει το εξωτερικό της δημόσιο χρέος, ενώ κατά την επαύριον του πολέμου του 1897 υποχρεώθηκε να εισέλθει σε καθεστώς διεθνούς οικονομικού ελέγχου, ο οποίος διήρκεσε για πέντε δεκαετίες.

Η δημοσιονομική αδυναμία του 1893 θεωρείται από κάποιους ως το αποτέλεσμα πλάγιων ενεργειών που πήγαζαν από πολιτικές σκοπιμότητες, προκειμένου να ανατραπεί η κυβέρνηση του Χ. Τρικούπη. Όντως, η δράση του Συγγρού, σε συνδυασμό με συγκεκριμένες πράξεις του Γεωργίου Α', οδήγησαν στην αλματώδη αύξηση των επιτοκίων των ελληνικών ομολόγων στο κέντρο της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής αγοράς του Λονδίνου, καθιστώντας απαγορευτικό κάθε περαιτέρω δανεισμό¹. Επιπλέον, ο εξωτερικός δανεισμός που επιχειρούνταν σε αυτήν την περίπτωση δεν αποσκοπούσε στη χρηματοδότηση νέων έργων εκσυγχρονισμού ή υποδομών, αλλά στην εξυπηρέτηση παλαιότερων δανείων. Αυτό αποκαλύπτει τη δημοσιονομική εκτροπή, με τους προϋπολογισμούς του ελληνικού κράτους να στοχεύουν πρωτίστως στην εξόφληση τοκοχρεολυσίων και όχι στην επίτευξη των αναπτυξιακών και εθνικών στόχων.

Οι διεθνείς χρηματοπιστωτικές αγορές είχαν ανοίξει για την Ελλάδα μόλις στη δεκαετία του 1870, καθώς μέχρι τότε ο εξωτερικός δανεισμός αφορούσε εξολοκλήρου δάνεια εγγυημένα από τις τρεις προστάτιδες δυνάμεις προς το βασίλειο της Ελλάδος. Ως εκ τούτου, στις αυξημένες χρηματοδοτικές ανάγκες του εκσυγχρονιστικού προγράμματος του Χ. Τρικούπη και του λαϊκιστικού προγράμματος του Θ. Δηλιγιάννη, θα πρέπει να προστεθεί η απουσία εμπειρίας στη διαχείριση του εξωτερικού χρέους στη διεθνή χρηματοπιστωτική αγορά. Για τις ελληνικές κυβερνήσεις της περιόδου ο εξωτερικός δανεισμός φάνταζε ως μία ανεξάντλητη και διαρκή πηγή χρήματος, πράγμα που διαψεύστηκε μέσα σε μία εικοσιπενταετία, με τον πλέον επώδυνο τρόπο. Επιπλέον, η ανακοπή του εξωτερικού δανεισμού σήμαινε για την Ελλάδα χαμηλό βαθμό εκχρηματισμού της οικονομίας της, με συνέπεια ακόμη και ο εσωτερικός δανεισμός, μέσω ομολόγων ή από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος να πραγματοποιείται με δυσμενέστατους όρους και υψηλά επιτόκια.

¹ Τζόκας Σπυρίδων, *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Οδοιπορικό στον 19^ο αιώνα*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 178.

Η ταπείνωση της Ελλάδας κατά τον πόλεμο του 1897 συνοδεύτηκε από την επιβολή υπέρογκης πολεμικής αποζημίωσης προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ η πλήρης διπλωματική αποδυνάμωση της χώρας έδωσε τη δυνατότητα για την επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου, προκειμένου να εξασφαλιστεί η καταβολή της εν λόγω αποζημίωσης, και να εξοφληθούν τα δάνεια απέναντι στα οποία η Ελλάδα είχε κηρύξει στάση πληρωμών το 1893. Οι κραδασμοί που ακολούθησαν τον κλονισμό της ελληνικής κοινής γνώμης και του πολιτικού προσωπικού της χώρας, οδήγησαν τελικά σε μία περίοδο σχετικής σταθερότητας στο δεύτερο μισό της πρώτης δεκαετίας του νέου αιώνα, κατά την οποία κυριάρχησε η πολιτική φυσιогνωμία του Γεωργίου Θεοτόκη.

Ο Γ. Θεοτόκης, καταγόμενος από αριστοκρατική οικογένεια της Κέρκυρας, εμφανίστηκε στην κεντρική πολιτική σκηνή ως ο συνεχιστής της πολιτικής του Τρικούπη, και με βάση αυτό κέρδισε τις εκλογές του 1899. Από τα προσόντα του ξεχωρίζει η οξυδερκής και μετριοπαθής στάση με την οποία αντιμετώπιζε τα πολιτικά πράγματα, στην οποία μπορεί να αποδοθεί σε έναν βαθμό η συγκράτηση της λαϊκής δυσαρέσκειας έναντι του πολιτικού προσωπικού της χώρας και του στέμματος. Σε αυτό το περιβάλλον σχετικής σταθερότητας (ειδικά μετά το 1906), έγινε δυνατή η προσαρμογή των οικονομικών της χώρας με την παράλληλη αναδιάρθρωση και τον επανεξοπλισμό του στρατού. Στην κατεύθυνση αυτή βοήθησε και η γενικότερη τάση του πολιτικού κόσμου της χώρας για μετριοπάθεια, ως αντανakλαστική επιλογή για την επιβίωσή του, καθώς η κοινή γνώμη απαιτούσε πιο ριζικές αλλαγές.

Από την άλλη πλευρά, ο Θεοτόκης κατηγορήθηκε για τις υπόγειες τακτικές που ακολουθούσε, προκειμένου να επιτύχει τους πολιτικούς του σκοπούς, μη διστάζοντας να συναλλαγεί με τους αντιπάλους του ή να εκθέσει συνεργάτες του. Ακόμη, χαρακτηριστικό της πολιτικής του στάσης, το οποίο απετέλεσε σημείο κριτικής, ήταν ο φιλοβασιλισμός του. Ο Γ. Θεοτόκης, είτε από πολιτική σκοπιμότητα (είχε υπόψη του τα προβλήματα που αντιμετώπιζε ο Χ. Τρικούπης λόγω της αντιπαράθεσής του με τον Γεώργιο Α'), είτε εκ πεποιθήσεως, συντάχθηκε πολιτικά με τα ανάκτορα, στηρίζοντας τον θεσμό και παραβλέποντας την βασιλική ανάμιξη στα πολιτικά πράγματα, την εθνική πολιτική και τον Στρατό.

Ωστόσο, η γενικότερη δυσαρέσκεια για την πορεία των πολιτικών πραγμάτων και της οικονομίας της χώρας είχε αρχίσει ξανά να γιγαντώνεται, με αιχμή τα υψηλά ελλείμματα στον κρατικό προϋπολογισμό λόγω της αύξησης των εξόδων και της παράλληλης κατάρρευσης των εσόδων (ειδικά μετά τη σταφιδική κρίση που ξέσπασε στις αρχές της δεκαετίας του 1890 και συνεχίστηκε και στα επόμενα χρόνια). Όμως, ο κυριότερος, ίσως,

λόγος της γενικής δυσαρέσκειας στάθηκε η αδυναμία ανατροπής της αίσθησης εθνικής ηττοπάθειας έπειτα από το 1897 και η ανικανότητα αντιμετώπισης των προκλήσεων, τόσο κατά του ελληνικού στοιχείου στη Μακεδονία μετά την Επανάσταση των Νεότουρκων το 1908, όσο και στο Κρητικό Ζήτημα, το οποίο, έπειτα από τη ρήξη των Κρητών πολιτικών με την Αρμοστεία του Πρίγκιπα Γεωργίου και την απαίτηση για άμεση ένωση με την Ελλάδα, απαιτούσε άμεση λύση.

Η κριτική πλέον στρεφόταν κατά του ίδιου του πολιτικού συστήματος, το οποίο, με τη διατήρηση των παλαιών δομών, τη διαπλοκή με τον βασιλιά και τη σταθερή εναλλαγή των δύο κυρίαρχων παραδοσιακών κομμάτων, αδυνατούσε να αντεπεξέλθει στα ζητούμενα της εποχής. Παράλληλα, και τα ανάκτορα συγκέντρωναν τα πυρά των διαμαρτυρόμενων, τόσο λόγω της εμπλοκής τους στην πολιτική και την υπονόμευση της λαϊκής κυριαρχίας, όσο και λόγω της σταθερής κυριαρχίας του στο στράτευμα. Οι πρίγκιπες υπηρετούσαν ως διοικητές μεγάλων μονάδων και η στρατιωτική ηγεσία γενικά συγκροτούταν με βάση τις επιθυμίες του βασιλιά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα –όπως κρινόταν από τα γεγονότα και την έκβαση του πολέμου του 1897– τη μείωση του αξιόμαχου του στρατού.

Ηδη από την επαύριον του Πολέμου του 1897 είχαν τεθεί με σαφήνεια οι απαιτήσεις των Ελλήνων προς τους διαχειριστές της εξουσίας:

Να καταλογιστούν οι ευθύνες σε πρόσωπα και καταστάσεις για το εθνικό και οικονομικό αδιέξοδο του 1897.

Να αναδειχθούν νέες πολιτικές επιλογές, που θα έβγαζαν τη χώρα από το αδιέξοδο.

Να αντιμετωπιστούν οι ραγδαίες διεθνείς εξελίξεις, που επιδρούσαν καταλυτικά σε ένα μεγάλο μέρος του εκτός των συνόρων Ελληνισμού.

Ενώ, λοιπόν, κατά τη δεκαετία που ακολούθησε τον Πόλεμο του 1897 ελήφθησαν μέτρα που θα μπορούσαν να απαντήσουν στις δύο τελευταίες απαιτήσεις, γενικά εθεωρείτο ότι ποτέ δεν αποδόθηκαν οι ευθύνες για το 1897. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις νέες προκλήσεις που αντιμετώπισε το ελληνικό κράτος, τροφοδότησε τη λαϊκή αγανάκτηση, η οποία, σε συνδυασμό με τα πολιτικά πάθη, είχε εκδηλωθεί πριν το 1909 με ιδιαίτερη σφοδρότητα κατά τα λεγόμενα Ευαγγελιακά και τα Σανιδικά το 1902.

Ο Γ. Θεοτόκης κατέθεσε την παραίτησή του τον Μάιο του 1909, η οποία δεν έγινε δεκτή, παρά μόνο τον Ιούλιο του ίδιου έτους. Υπάρχει μία ασάφεια σχετικά με τα κίνητρα της παραίτησης του Θεοτόκη, καθώς το κύμα γενικής δυσφορίας που αναφέρθηκε δεν ήταν κάτι ιδιαίτερο, αφού αποτελούσε πάγια κατάσταση μετά το 1897. Ούτε υπήρχαν συγκεκριμένες πιέσεις από τους πιστωτές για αλλαγή κυβέρνησης, ενώ οι σχέσεις του πρωθυπουργού με τα ανάκτορα ήταν άψογες. Το μόνο στοιχείο, που διαφοροποιεί τη

συγκεκριμένη περίοδο από τις προηγούμενες και μπορεί να εξηγήσει τη στάση του Γ. Θεοτόκη, είναι η εμπλοκή του στρατού στα πολιτικά πράγματα. Πράγματι, ήδη από τον Απρίλιο του 1909 είχε διαφανεί μία κίνηση στις τάξεις του στρατεύματος, με σημείο αναφοράς την κινητοποίηση των υπαξιωματικών στις 29 του μήνα. Η οξυδέρκεια του κερκυραίου πολιτικού δεν διέγνωσε τη νέα τροπή, που θα έπαιρναν τα πράγματα σε περίπτωση παρέμβασης του στρατού σε περιβάλλον γενικής δυσaréσκειας, ειδικά όταν δημοσιεύματα όπως αυτό του εκδότη της εφημερίδας «Ακρόπολις», Β. Γαβριηλίδη, στις 22 Μαΐου, μιλούσαν ανοικτά για επανάσταση, αν και χρησιμοποιούσαν το επίθετο «ειρηνική». Την κυβέρνηση Θεοτόκη αντικατέστησε νέα υπό τον Δ. Ράλλη.

Το Κίνημα του 1909

Τελικά το κίνημα εκδηλώθηκε τη νύχτα της 14^{ης} προς 15^{ης} Αυγούστου του 1909, όταν εκατοντάδες αξιωματικοί και οπλίτες συγκεντρώθηκαν στους στρατώνες στην περιοχή του Γουδή και δήλωσαν στήριξη προς το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου, μίας νεοπαγούς οργάνωσης κατωτέρων κυρίως αξιωματικών του στρατού, με αρχηγό τον συνταγματάρχη Νικόλαο Ζορμπά. Παρότι είχε προηγηθεί κατά το προηγούμενο διάστημα προσπάθεια των κυβερνήσεων Θεοτόκη και Ράλλη να διασπάσουν τις τάξεις του Στρατιωτικού Συνδέσμου, το κίνημα επικράτησε με ευκολία.

Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος είχε ιδρυθεί τον Οκτώβριο του 1908, με πυρήνα μία ομάδα κατώτερων αξιωματικών και υπαξιωματικών, τους οποίους ένωναν: α) η δυσaréσκεια έναντι του αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων, Διαδόχου Κωνσταντίνου, β) η εκτίμηση ότι η πολεμική προπαρασκευή της χώρας δεν προχωρούσε με τους απαιτούμενους ρυθμούς και ποιότητα, και γ) προβλήματα που αφορούσαν στην αξιοκρατία στις προαγωγές των αξιωματικών και στην οικονομική τους κατάσταση. Σύντομα στον Σύνδεσμο προσχώρησαν και πιο υψηλόβαθμα στελέχη, ενώ ενσωματώθηκε και ο Σύνδεσμος Υπαξιωματικών με επικεφαλής τον Γ. Καραϊσκάκη, αν και η οργάνωση αυτή είχε κυρίως συνδικαλιστικό προσανατολισμό.

Το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου που δημοσιοποιήθηκε στις 15 Αυγούστου, δεν ήταν ριζοσπαστικό, καθώς οι αξιωματικοί έσπευσαν να δηλώσουν σε αυτό ότι δεν διεκδικούσαν την κατάργηση της βασιλείας, ούτε την αντικατάσταση του βασιλιά, και ότι δεν επεδίωκαν την εγκαθίδρυση στρατιωτικής δικτατορίας ή την αλλαγή του Συντάγματος. Απεναντίας, ζητούσαν απλώς τη απομάκρυνση των πριγκίπων από τις επιτελικές θέσεις

τους στον στρατό και την ανακούφιση του λαού από την επαχθή φορολογία και την πραγματοποίηση πολιτικών και στρατιωτικών μεταρρυθμίσεων από τη Βουλή.

Παρά ταύτα, η αδυναμία της κυβέρνησης Ράλλη να ελέγξει την κατάσταση ή να καταστείλει το κίνημα, οδήγησε τον πρωθυπουργό σε παραίτηση. Ο βασιλιάς Γεώργιος Α' ανέθεσε την πρωθυπουργία στον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, αρχηγό του τρίτου σε δύναμη, πρώην δηλιγιαννικού κόμματος, ο οποίος έκανε δεκτά τα βασικά αιτήματα των κινηματιών: απομάκρυνε από το στράτευμα όσους αξιωματικούς είχαν εναντιωθεί στο κίνημα, επανέφερε όσα μέλη του Συνδέσμου είχαν διωχθεί κατά τους τελευταίους μήνες και παραχώρησε πλήρη αμνηστία στους κινηματίες. Μόλις 28 ώρες από την εκδήλωση του κινήματος, ο Ν. Ζορμπάς διέταξε την επιστροφή των μονάδων των στασιαστών στους στρατώνες τους.

Αυτό, όμως, δεν σήμαινε ότι ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος είχε αποθέσει τις εξελίξεις στην κυβέρνηση. Σε εγκύκλιό που διανεμήθηκε στα στελέχη του Συνδέσμου, ο Ν. Ζορμπάς σημείωνε ότι προς το παρόν οι ενέργειες της οργάνωσης θα επικεντρώνονταν στην ενημέρωση του κοινού και τον επηρεασμό των μελών του κοινοβουλίου. Οι προσπάθειες αυτές φάνηκε ότι αποδίδουν, όταν έναν μήνα μετά την εκδήλωση του κινήματος, στις 14 Σεπτεμβρίου, διοργανώθηκε συλλαλητήριο από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο, σε συνεργασία με συλλόγους και συντεχνίες, και τη συμμετοχή 70.000 περίπου ατόμων που δήλωσαν την υποστήριξή τους στο κίνημα των στρατιωτικών. Η λαϊκή υποστήριξη ενίσχυσε τον Σύνδεσμο, ο οποίος στο εξής ακολούθησε μία πιο σκληρή στάση έναντι της Βουλής, υπαγορεύοντας το νομοθετικό της έργο με την απειλή ενός πραξικοπήματος.

Η στήριξη των συντεχνιών, όμως, δημιούργησε και μία σχέση εξάρτησης του Συνδέσμου από τα σωματεία που ζητούσαν διαρκώς την ψήφιση νόμων ευνοϊκών προς αυτά. Ο Σύνδεσμος γρήγορα διαπίστωσε ότι με τον τρόπο αυτόν δημιουργούνταν χρηματοδοτικά κενά στον κρατικό προϋπολογισμό, ενώ η πλειονότητα των πολυάριθμων νέων νόμων, που ψηφίστηκαν από τον Σεπτέμβριο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1909, αφορούσαν στην εξυπηρέτηση συμφερόντων διαφόρων κοινωνικών ομάδων και όχι στην ουσιαστική εξυγίανση του κράτους. Εξαιτίας αυτού, μία ομάδα αξιωματικών εντός του Συνδέσμου προσανατολίστηκε σε πιο ριζοσπαστικές λύσεις και πίεζε για την επιβολή στρατιωτικής δικτατορίας. Η ηγεσία του Συνδέσμου συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε πλέον να διαχειριστεί την κατάσταση και αναζήτησε βοήθεια στο πρόσωπο ενός πολιτικού, ο οποίος δεν είχε φθαρεί από το σαθρό πολιτικό σύστημα της χώρας και είχε αποδείξει ότι μπορεί να αντιμετωπίσει τις μοναρχικές αυθαιρεσίες. Αυτός ο πολιτικός ήταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

Η εμφάνιση του Ελευθερίου Βενιζέλου στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε σπουδάσει νομικά και από νωρίς είχε εμπλακεί στα πολιτικά πράγματα της ιδιαίτερης πατρίδας του, της Κρήτης, η οποία αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συμμετείχε στην επανάσταση του 1897 που είχε ως σκοπό την ένωση του νησιού με την Ελλάδα, και μετά τη λήξη της επανάστασης εργάστηκε για την κατάρτιση του συντάγματος της μεγαλονήσου που πλέον είχε αποκτήσει την αυτονομία της. Ως μέλος της Κρητικής Συνέλευσης ήρθε σε ρήξη με τον Ύπατο Αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας, πρίγκιπα Γεώργιο (γιου του Γεωργίου Α΄ της Ελλάδας), λόγω της αυταρχικής πολιτικής του τελευταίου και της μη αποδοχής των προτάσεων των Κρητών για μία πολιτική που θα κατέληγε στην περιπόθητη Ένωση. Η ρήξη αυτή έφτασε στο απόγειό της με την Επανάσταση του Θέρισου το 1905, κατά την οποία συγκεντρώθηκαν στην ομώνυμη τοποθεσία χιλιάδες ένοπλοι με αίτημα την Ένωση. Τελικά ο πρίγκιπας Γεώργιος εξαναγκάστηκε σε παραίτηση και αντικαταστάθηκε από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Το 1908 ο Βενιζέλος ανέλαβε τα υπουργεία εξωτερικών και δικαιοσύνης της Κρητικής Πολιτείας, ενώ το 1910 ανέλαβε την πρωθυπουργία και προχώρησε στην έκδοση ψηφίσματος για την Ένωση της Κρητικής Πολιτείας με την Ελλάδα. Παράλληλα, έχοντας αποδεχθεί την πρόσκληση του Στρατιωτικού Συνδέσμου, είχε έρθει στην Αθήνα, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του πολιτικού συμβούλου των στρατιωτικών.

Μέσα σε λίγες ημέρες, από τις 28 Δεκεμβρίου του 1909 έως τις 16 Ιανουαρίου του 1910, ο Βενιζέλος, παρά τη σφοδρή πολεμική που αναπτύχθηκε εναντίον του από τη φιλοβασιλική μερίδα, κατόρθωσε να δώσει λύσεις στο αδιέξοδο του Στρατιωτικού Συνδέσμου, αλλά και της ελληνικής πολιτικής κατάστασης γενικότερα. Αφού προέβη σε μία ψύχραιμη αποτίμηση της κατάστασης, αποφάνθηκε ότι λύση στο αδιέξοδο δεν μπορούσε να επέλθει με τη διατήρηση των όρων που δημιούργησαν αυτό το αδιέξοδο, δηλαδή με τη διατήρηση της παρούσας Βουλής και των συνταγματικών προνομίων του βασιλιά. Ως εκ τούτου πρότεινε τη διάλυση της Βουλής και την ανάδειξη νέας, αναθεωρητικής. Για να επιτύχει την αποδοχή αυτής της λύσης από το παλάτι και τους Έλληνες πολιτικούς, αλλά και για να προλειάνει το έδαφος για την ανάληψη από μέρους του ενός κυρίαρχου ρόλου στα πολιτικά πράγματα της χώρας, πρότεινε τη διάλυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου μετά από την ψήφιση και επικύρωση της πρότασης αναθεώρησης του συντάγματος.

Στο σημείο αυτό ουσιαστικά λήγει η υπόθεση “Στρατιωτικός Σύνδεσμος” και το επεισόδιο του Κινήματος στου Γουδή και ξεκινά το κεφάλαιο “Ελευθέριος Βενιζέλος” για την πολιτική ιστορία της Ελλάδας.

Ο ρόλος της βασιλείας στα πολιτικά πράγματα της Ελλάδας μέχρι το 1910

Ήδη από την εποχή της ανάρρησής του στον ελληνικό θρόνο, ο Γεώργιος Α΄ είχε δείξει την πρόθεσή του να αναδειχθεί σε απόλυτο άρχοντα των ελληνικών πολιτικών πραγμάτων, αξιοποιώντας το εργαλείο της συνταγματικής πρόβλεψης ότι η εκτελεστική εξουσία πηγάζει από το πρόσωπο του βασιλιά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διορίζει πρωθυπουργούς και κυβερνήσεις κατά το δοκούν, ανεξάρτητα από τις πλειοψηφικές τάσεις στη Βουλή, άρα και τις επιθυμίες του ελληνικού λαού, όπως τουλάχιστον διατυπώνονταν με τα εκλογικά αποτελέσματα. Από το 1863 έως το 1874, δηλαδή σε περίοδο 11 χρόνων, σημειώθηκαν περισσότερες από 20 κυβερνητικές αλλαγές.

Ωστόσο, ο Γεώργιος είχε την οξυδέρκεια να αντιληφθεί ότι η παραπάνω πρακτική δεν μπορούσε να λειτουργεί επ' άπειρον προς όφελος του θεσμού της βασιλείας, και αφουγκράστηκε τις απαιτήσεις της εποχής, αποδεχόμενος την αρχή της δεδηλωμένης. Αρχικά προσεταιρίσθηκε, μάλιστα, τον ίδιο τον Χαρίλαο Τρικούπη που είχε εισηγηθεί τη δεδηλωμένη, διορίζοντάς τον πρωθυπουργό, αν και δεν ήταν μέλος του κοινοβουλίου. Γρήγορα, όμως, φάνηκε ότι ο Τρικούπης δεν θα λειτουργούσε ως εντολοδόχος του παλατιού, αλλά θα εργαζόταν για την επίτευξη του δικού του οράματος για τη χώρα. Ο Γεώργιος προσανατολίστηκε τότε στην ενίσχυση της αντίπαλης προς τον Τρικούπη πολιτικής παράταξης, προκειμένου να εξισορροπήσει την κατάσταση προς όφελός του, καλλιεργώντας συνθήκες πολιτικής αστάθειας κατά περιόδους, με αποτέλεσμα να αναδεικνύεται ο δικός του ρόλος.

Η αντιπαράθεση του Γεωργίου με τον Τρικούπη έφτασε στο απόγειό της το 1893, στο περιθώριο της οικονομικής και δανειακής κρίσης της χώρας. Τότε ο Γεώργιος είχε προτιμήσει να στηρίξει τη στάση της αντιπολίτευσης, σύμφωνα με την οποία τα οικονομικά της χώρας ήταν πολύ χειρότερα από ό,τι παρουσίαζε η κυβέρνηση του Τρικούπη στους πιστωτές της Ελλάδας. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την κατάρρευση της αξίας των ελληνικών χρεωγράφων και την παρεπόμενη αδυναμία σύναψης νέων δανείων. Όταν, παρά ταύτα, ο Τρικούπης, με συνεργάτη τον Γ. Θεοτόκη, πέτυχε τη σύναψη νέου δανείου με Άγγλους χρηματιστές, ο Γεώργιος, επηρεαζόμενος και από τον Α. Συγγρό, ο οποίος είχε επενδύσει στην ελληνική πτώχευση, αρνήθηκε να επικυρώσει τη σύναψη του δανείου, με αποτέλεσμα την κήρυξη στάσης πληρωμών από την κυβέρνηση.

Στη συνέχεια, και για να αντιμετωπίσει την κρίση που προέκυψε από την πτώχευση με αποπροσανατολισμό της κοινής γνώμης, ο Γεώργιος με τη στάση του στήριξε τις «εθνικές εταιρείες», που ιδρύθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν τότε ως αντίδραση στις κρίσεις στη Μακεδονία και την Κρήτη. Η επιλογή αυτή έφερε μοιραία την Ελλάδα σε πολεμική αντιπαράθεση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, και μάλιστα χωρίς την απαραίτητη προπαρασκευή, ή την προηγούμενη επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου κατάρτισης του στρατιωτικού προσωπικού. Το αποτέλεσμα του πολέμου αυτού ήταν ο διασυρμός της χώρας και η επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, ο οποίος ουσιαστικά περιόριζε τα κυριαρχικά δικαιώματα της Ελλάδας. Και στην περίπτωση αυτή ο Γεώργιος κατόρθωσε να κατευθύνει την αγανάκτηση του λαού προς τους πολιτικούς, αφού με συνεχείς παρεμβάσεις του συνέβαλε στην εκδήλωση μίας μακράς περιόδου πολιτικής κρίσης, εκθέτοντας τη σαθρότητα του πολιτικού συστήματος.

Στην κατεύθυνση του ελέγχου της κατάστασης μετά το 1897 αξιολογείται και το αποτέλεσμα της αποτυχημένης απόπειρας δολοφονίας κατά του Γεωργίου στις 14 Φεβρουαρίου 1898. Αν και οι αυτουργοί της πράξης (Γ. Καρδίτσης και Ι. Γεωργίου) δεν αποδείχθηκε ότι ήταν μέλη μιας ευρύτερης συννομωσίας, εξαπολύθηκε ένα κύμα διώξεων αντιμοναρχικών στοιχείων και επιβλήθηκαν περιορισμοί στην ελευθεροτυπία, ενισχυμένη, μάλιστα, από τη φήμη που είχε κυκλοφορήσει, ότι η απόπειρα δολοφονίας ήταν σκηνοθετημένη από το παλάτι, προκειμένου να προκληθεί η συμπάθεια προς το πρόσωπο του Γεωργίου.

Η σφοδρότητα των επεισοδίων στα «Ευαγγελικά» και τα «Σανιδικά», που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν δικαιολογείται μόνο από την ένταση των κομματικών και εθνικιστικών παθών. Θεωρούμε ότι οφείλεται και στην αντίδραση του ελληνικού λαού κατά των ανακτόρων. Στην πρώτη περίπτωση, ο Μακεδονικός Αγώνας ανάμεσα στους Έλληνες και τους Σλάβους της Οθωμανικής Μακεδονίας, είχε ως αποτέλεσμα να αντιμετωπιστεί με καχυποψία η – Ρωσίδα στην καταγωγή – βασίλισσα Όλγα, σύζυγος του Γεωργίου, επειδή υποστήριξε τη νεοελληνική μετάφραση των Ευαγγελίων. Στα «Σανιδικά» διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο η απροκάλυπτη επίδειξη αδιαφορίας από τον βασιλιά κατά την ανάθεση σχηματισμού κυβέρνησης προς τη λαϊκή ετυμηγορία όπως αυτή είχε εκφραστεί μέσω των εκλογικών αποτελεσμάτων.

Αν σε αυτήν την κατάσταση προστεθούν οι εξελίξεις έπειτα από την εκδήλωση του στρατιωτικού κινήματος στην περιοχή του Γουδή, είναι δυνατή η ερμηνεία της αμήχανης και υποχωρητικής στάσης του Γεωργίου μέχρι τον Δεκέμβριο του 1909, και η πολιτική του αναδίπλωση με την παράλληλη παραχώρηση πολιτικού χώρου στον Ε. Βενιζέλο. Ο Γεώργιος

αντιλήφθηκε ότι έπρεπε να υποστεί, προς το παρόν τουλάχιστον, τις πολιτικές του αξιώσεις, συνεργαζόμενος αυτή τη φορά με την κυρίαρχη δύναμη μεταξύ του πολιτικού προσωπικού της χώρας, προκειμένου να αποφύγει χειρότερες και τελεσίδικες εξελίξεις για το μέλλον του θεσμού της βασιλείας και της δυναστείας του.

Ο Βενιζελικός εκσυγχρονισμός

Στο πλαίσιο της πολιτικής μετάβασης προς την αναθεωρητική Βουλή που προέβλεπε η συμφωνία μεταξύ του Στρατιωτικού Συνδέσμου και της πολιτειακής και πολιτικής ηγεσίας, σχηματίστηκε κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Στέφανο Δραγούμη, με αποστολή την υποβολή πρότασης για τη συνταγματική αναθεώρηση και τη διεξαγωγή των εκλογών για την ανάδειξη της αναθεωρητικής Βουλής. Πράγματι, με διάγγελμά του στις 17 Μαρτίου, ο Γεώργιος Α' κύρωσε την απόφαση της Βουλής για τη σύγκληση αναθεωρητικής Βουλής. Λίγο μετά η Διοικητική Επιτροπή του Στρατιωτικού Συνδέσμου ανακοίνωσε τη λήξη της δράσης του.

Οι εκλογές για την αναθεωρητική Βουλή πραγματοποιήθηκαν στις 8 Αυγούστου, και ήταν η κατάληξη μίας προεκλογικής περιόδου ριζικά διαφορετικής από αυτές του παρελθόντος. Νέοι άνθρωποι έσπευδαν να εισέλθουν στον πολιτικό βίο, συντεχνίες και επαγγελματικές ομάδες έχριζαν υποψηφίους εκτός των παλαιών - κατεστημένων - κομμάτων, αλλά εκτός αυτών συμμετείχαν στις εκλογές και παλιοί πολιτικοί, οι οποίοι διαφωνούσαν με την πρότερη κατάσταση. Σημαντικό χαρακτηριστικό ήταν επίσης ότι σε αυτό το πολυδιασπασμένο πολιτικό φάσμα και τις ελάχιστες αποκομμένες δομές του παλαιοκομματισμού που είχαν επιβιώσει, αντιπαραβαλλόταν οι πολιτικές συσσωματώσεις των αγροτικών υποψηφίων της Θεσσαλίας και εκείνη που οικοδομήθηκε γύρω από το πρόσωπο του Ε. Βενιζέλου.

Η αίγλη που είχε αποκτήσει λόγω του ρόλου του στο Κρητικό Ζήτημα και της αντιπαράθεσής του με τον πρίγκιπα Γεώργιο, συνδυάστηκαν με την εμπιστοσύνη που του έδειξε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, και την επιτυχημένη εμπλοκή του στην υπέρβαση του πολιτικού αδιεξόδου της χώρας. Όλα αυτά προσέφεραν στον Βενιζέλο μία πρωτόγνωρη αποδοχή από ένα ευρύτατο μέρος του πληθυσμού, χωρίς μάλιστα να διαθέτει πελατειακό δίκτυο, σε αντίθεση με τις μέχρι τότε πρακτικές των παλαιών πολιτικών και κομμάτων. Απέναντι σε αυτό το ισχυρό ρεύμα υποστήριξης του νέου πολιτικού χώρου που είχε αρχίσει να οικοδομείται γύρω από τον Βενιζέλο, οι κυριότερες δυνάμεις του παλαιοκομματισμού,

οι οποίες μέχρι τότε ανταγωνίζονταν σκληρά η μία την άλλη, ενώθηκαν έπειτα από συμφωνία των αρχηγών τους, Γ. Θεοτόκη και Δ. Ράλλη, ενώ οι Κ. Μαυρομιχάλης και Α. Ζαΐμης προτίμησαν να συμμετάσχουν στις εκλογές με ξεχωριστούς συνδυασμούς.

Οι σχηματισμοί των παλαιών κομμάτων εξασφάλισαν 200 από τις 362 έδρες της νέας Βουλής, κατακτώντας την πλειοψηφία, όμως απέναντί τους βρίσκονταν ο διόλου ευκαταφρόνητος αριθμός των 162 ανεξάρτητων βουλευτών που αντιπροσώπευαν μία συμπαγή δύναμη ανανέωσης και αλλαγής. Ο ίδιος ο Βενιζέλος πέτυχε να εκλεγεί πρώτος στην εκλογική περιφέρεια της Αττικοβοιωτίας, ξεπερνώντας σε ψήφους τους Δραγούμη και Ράλλη, και έτσι σηματοδότησε τη μεταστροφή του πολιτικού ρεύματος και την ανάδειξή του ως του κυρίαρχου πολιτικού πόλου της νέας περιόδου.

Ηδη από την εποχή εκείνη, πολλοί έσπευσαν να προβάλουν την εκδήλωση του Κινήματος στου Γουδή και την ανάδειξη του Βενιζέλου ως σύμβολα της ενίσχυσης των αστικών κοινωνικών στρωμάτων και την επιθυμία τους να αποκτήσουν ανάλογο μερίδιο στη νομή της εξουσίας στην Ελλάδα. Πράγματι, ο καθαρά αστικός πληθυσμός είχε αυξηθεί κατά τις τελευταίες δεκαετίες, αν και με όχι εντυπωσιακό ρυθμό. Επίσης, είχε βελτιωθεί το μορφωτικό και το οικονομικό επίπεδο των Ελλήνων αστών, με το ποσοστό των εγγραμμάτων να διπλασιάζεται σχεδόν μεταξύ του 1870 και της πρώτης δεκαετίας του 20^{ού} αι., ενώ στο ίδιο διάστημα είχαν αναπτυχθεί η βιομηχανία, η βιοτεχνία και το εμπόριο με αποτέλεσμα την οικονομική ευρωστία των εμπλεκομένων επιχειρηματικά στους τομείς αυτούς. Παρά ταύτα, η τάση αυτή των αστικών στρωμάτων προς τη στήριξη των νέων πολιτικών επιλογών και του Βενιζέλου δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με το σύνολο του εκλογικού αποτελέσματος των εκλογών του 1910.

Το κλίμα δυσφορίας που υπήρχε πριν το 1909, διαχεόταν στο σύνολο του πληθυσμού, ανεξαρτήτως κοινωνικής διαστρωμάτωσης, και οφειλόταν κυρίως στην εθνική ταπείνωση, την ανεπάρκεια των δομών και την απαξίωση των θεσμών του ελληνικού κράτους υπό το βάρος, όχι απλώς της ήττας αυτή καθαυτή, αλλά του τρόπου και των αιτίων για τα οποία νικήθηκε η Ελλάδα στον πόλεμο του 1897. Σε μία εποχή που ο εθνικισμός αποτελούσε βασικό στοιχείο της ατομικής και συλλογικής ταυτότητας, η Ελλάδα αποδείκνυε την αδυναμία της να πλησιάσει την επίτευξη των εθνικών της στόχων, στους οποίους μάλιστα συμπεριλαμβανόταν η απελευθέρωση «αλύτρωτων αδελφών», ενώ την ίδια περίοδο γειτονικοί λαοί (όπως κυρίως οι Βούλγαροι και από το 1908 οι Τούρκοι) αναλάμβαναν την πρωτοβουλία στην περιοχή της νότιας Βαλκανικής. Όταν εκδηλώθηκε το κίνημα του 1909 το οποίο έφερε στη συνέχεια τον Βενιζέλο στην Ελλάδα, το ηθικό των Ελλήνων αναπτερώθηκε,

καθώς είδαν σε αυτές τις εξελίξεις τη δυνατότητα ανατροπής του κλίματος, βελτίωσης του γοήτρου της χώρας και ανάληψης πρωτοβουλιών για την επίτευξη των εθνικών στόχων.

Το κλίμα αυτό διέγνωσε και ο ίδιος ο βασιλιάς Γεώργιος, ερμηνεύοντας ορθά και το εκλογικό αποτέλεσμα, παρά την αθροιστική πλειοψηφία των παλαιών κομμάτων και πολιτικών. Ήταν προφανές για τον βασιλιά ότι ο διορισμός κυβέρνησης από τα πλειοψηφήσαντα παλαιά κόμματα θα δημιουργούσε τις ίδιες περιπλοκές και αδιέξοδα με της τελευταίας περιόδου, ίσως και ακόμη μεγαλύτερα, καθώς η νέα Βουλή ήταν αναθεωρητική. Άλλωστε, τα πρώτα σημάδια μίας νέας πολιτικής –και ενδεχομένως πολιτειακής πλέον– κρίσης είχαν φανεί κατά την έναρξη των εργασιών της νέας Βουλής στις 3 Σεπτεμβρίου, όταν δημιουργήθηκαν επεισόδια μεταξύ των βουλευτών με διακύβευμα την αυτοαναγόρευση της αναθεωρητικής Βουλής σε συντακτική, που θα μπορούσε να τροποποιήσει ακόμα και το πολίτευμα του κράτους. Ως εκ τούτου, ο Γεώργιος, λαμβάνοντας υπόψη του: α) το κλίμα δυσαρέσκειας προς τα παλαιά κόμματα και το πολιτικό ρεύμα υπέρ του Βενιζέλου, β) τη «σύνεση» του Βενιζέλου, ο οποίος επανειλημμένως –στις διαπραγματεύσεις του Ιανουαρίου και κατά την άφιξή του στην Αθήνα μετά τις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου– και με επιμονή στήριζε την επιλογή της αναθεωρητικής αντί της συντακτικής Βουλής, παρά τις εκκλήσεις του περιβάλλοντος και των ψηφοφόρων του, και γ) την ικανότητά του να αντιμετωπίζει και να επιλύει πολιτικές κρίσεις προτάσσοντας τον συμβιβασμό και την μετριοπάθεια, ανέθεσε την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στον κρητικό πολιτικό.

Η νέα κυβέρνηση ορκίσθηκε στις 6 Οκτωβρίου 1910 με Πρωθυπουργό και Υπουργό Εξωτερικών τον Βενιζέλο. Σε άλλα κρίσιμα υπουργεία ο Βενιζέλος τοποθέτησε δημοφιλείς δημόσιους άνδρες, γνωστούς για τις ικανότητές τους και την εμπειρία τους στα κοινά, αν και δεν είχαν υπηρετήσει ξανά σε υπουργικό θώκο. Με τον τρόπο αυτόν ο Βενιζέλος έδινε ταυτόχρονα τρία μηνύματα: μετριοπάθεια, αποτελεσματικότητα και ανανέωση. Παράλληλα, όμως είχαν διαρρεύσει φήμες για την επιδίωξη από μέρους του διάλυσης της Βουλής και προκήρυξης νέων εκλογών, με σκοπό την αύξηση της δύναμής του στο κοινοβούλιο. Το θέμα αυτό το συνέδεσε ο Βενιζέλος με την ψήφο εμπιστοσύνης στην κυβέρνησή του, με αποτέλεσμα την αποχώρηση των συντηρητικών κομμάτων από τις σχετικές συνεδριάσεις. Η στάση αυτή της αντιπολίτευσης οδήγησε τον Βενιζέλο να ζητήσει από τον βασιλέα Γεώργιο τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη νέων εκλογών, πράγμα που έγινε στις 12 Οκτωβρίου. Η αντίδραση του παλαιοκομματικού χώρου ήταν έντονη, και οι Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης και Κ. Μαυρομιχάλης κατήγγειλαν τη διάλυση της Βουλής από τον

Γεώργιο, ενώ ανακοίνωσαν την αποχή των κομμάτων τους από τη νέα εκλογική αναμέτρηση.

Στις εκλογές της 28^{ης} Νοεμβρίου ολοκληρώθηκε η ανατροπή του παλαιού πολιτικού σκηνικού που είχε ξεκινήσει στις 8 Αυγούστου. Καταρχάς, παρά την αποχή των παλαιών κομμάτων από τις εκλογές, η αύξηση της αποχής των ψηφοφόρων σε σχέση με τις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου ήταν μόλις 8%. Δεύτερον, οι ψηφοφόροι γύρισαν την πλάτη σε όσους υποψηφίους εκπροσωπούσαν τον παλαιοκομματικό κόσμο, ενώ αυτή τη φορά αγνόησαν γενικά και τους ανεξάρτητους υποψηφίους. Στη νέα Βουλή η βενιζελική παράταξη συγκεντρώνει 307 έδρες σε σύνολο 362, με τη μειοψηφία να συγκεντρώνεται γύρω από τους αγροτικούς της Θεσσαλίας και την ομάδα των Κοινωνιολόγων. Παράλληλα, σημαντικό είναι το γεγονός ότι τα δύο τρίτα των βουλευτών εκλέγονταν για πρώτη φορά.

Η πραγματικότητα αυτή έδινε στον Βενιζέλο τα μέσα ώστε να προχωρήσει, όχι απλώς στην παραγωγή κυβερνητικού έργου ή τη μεταρρύθμιση στοιχείων του ελληνικού πολιτικού συστήματος, αλλά σε μία πιο ριζική αναδιάρθρωση των πολιτικών δομών. Ήδη στην προεκλογική του εκστρατεία ο Βενιζέλος είχε διακηρύξει την ανάγκη δημιουργίας κομμάτων με πολιτική και όχι με αρχηγική ταυτότητα, δηλαδή την αναδιάταξη του πολιτικού φάσματος της χώρας με όρους πολιτικών αρχών και όχι προσωπικών συμφερόντων και πελατειακών δικτύων. Στη συνέχεια, βέβαια, και παρά το γεγονός ότι ο ίδιος ο Βενιζέλος θα οργανώσει το κόμμα των Φιλελευθέρων στις παραπάνω βάσεις, οι κύριες δυνάμεις της συντηρητικής αντιπολίτευσης δεν θα οργανωθούν με βάση τις δικές τους πολιτικές αρχές, αλλά ετεροπροσδιοριζόμενες ως αντίθετες στις αρχές του κόμματος των Φιλελευθέρων και στο πρόσωπο του Ε. Βενιζέλου.

Υπό αυτές τις συνθήκες, οι εργασίες της αναθεώρησης του συντάγματος προχώρησαν με ταχύτητα και ολοκληρώθηκαν μέσα σε έξι μήνες. Ο χαρακτήρας των συνταγματικών μεταρρυθμίσεων ήταν κατεξοχήν φιλελεύθερος, με στοιχεία διεύρυνσης της δημοκρατίας. Πρώτα και κύρια ψηφίσθηκαν διατάξεις που κατοχύρωναν έμπρακτα την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων, της συνειδήσεως (μέσω της ελευθεροτυπίας) και της ιδιοκτησίας (μέσω των μέτρων κατά της κρατικής αυθαιρεσίας). Έπειτα, ελήφθησαν αποφάσεις σχετικά με τη διευκόλυνση και διεύρυνση του νομοθετικού έργου της Βουλής και την βελτίωση του εκλογικού συστήματος με την παράλληλη απομάκρυνση των στρατιωτικών και τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, στοιχεία που θα διασφάλιζαν τον περιορισμό του πελατειακού συστήματος κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις.

Επιγραμματικά, το έργο της αναθεωρητικής Βουλής μπορεί να συνοψιστεί σε δύο όρους: Φιλελεύθερη Δημοκρατία και Κράτος Δικαίου. Πράγματι, η αναθεώρηση προχώρησε

πολύ πέρα από τη ρύθμιση τεχνικών λεπτομερειών του πολιτικού συστήματος. Αναδιατύπωσε τους όρους των σχέσεων μεταξύ του πολίτη και του κράτους, καθώς και της ίδιας της λειτουργίας του κράτους ως προς την επίτευξη του σκοπού του. Για πρώτη φορά ο καταστατικός χάρτης της χώρας σχεδιάστηκε με βάση μία ολοκληρωμένη ιδεολογικά πρόταση, με αποτέλεσμα την εξισορρόπηση και σύνθεση του ατομικού με το συλλογικό συμφέρον και με βάση τον σεβασμό στους νόμους του κράτους, ενός κράτους που αναλάμβανε πλέον διττή αποστολή, σύμφωνα με το πνεύμα της εποχής: την προστασία των ατομικών ελευθεριών και τη ρύθμιση των σχέσεων των κοινωνικών στρωμάτων και ομάδων. Επιτέλους, και χάρη κυρίως στον Βενιζέλο, είχαν αποκωδικοποιηθεί και ικανοποιηθεί τα αιτήματα που καλύπτονταν από το κλίμα της γενικής λαϊκής δυσαρέσκειας της προηγούμενης περιόδου.

Για την επίτευξη της σταθερότητας και των εθνικών στόχων του ελληνικού κράτους, ο Βενιζέλος θεωρούσε εκ των ων ουκ άνευ την αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης και της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το κράτος. Οι συνθήκες αυτές επιτεύχθηκαν με τη νομική θωράκιση και ενίσχυση του ρόλου της Δικαιοσύνης και την επίλυση χρόνιων κοινωνικών προβλημάτων, όπως εκείνο των ακτημόνων της Θεσσαλίας, με την παράλληλη αποκατάσταση των οικονομικών της χώρας και της πολεμικής προπαρασκευής, που στο ρευστό διεθνές περιβάλλον της εποχής πρόβαλε ως μονόδρομος.

Με αυτές τις βάσεις και με δεδομένη τη στήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας του εκλογικού σώματος, ο Βενιζέλος ζήτησε την προκήρυξη νέων εκλογών για τον Μάρτιο του 1912, προκειμένου να αποτυπωθεί και εκλογικά η επίνευση του λαού στη συνταγματική αναθεώρηση, να δοθεί νωπή εντολή για την εκτελεστικό έργο που έπρεπε να ακολουθήσει την αναθεώρηση, και να εξασφαλιστεί η μεγαλύτερη δυνατή νομιμοποίηση, μέσω της αναπόφευκτης συμμετοχής και του παλαιοκομματικού μέρους του πολιτικού φάσματος. Πράγματι, στις εκλογές του Μαρτίου του 1912, το Κόμμα των Φιλελευθέρων συγκέντρωσε 146 έδρες σε σύνολο 181 (είχε προηγηθεί η μείωση του αριθμού των εδρών του κοινοβουλίου).

Αυτή η εκλογική ισχύς, σε συνδυασμό με την απόλυτη κυριαρχία του Βενιζέλου, τόσο στη νομοθετική (Βουλή), όσο και στην εκτελεστική (κυβέρνηση) εξουσία, μαρτυρά την ανάδειξη του πολιτικού στοιχείου σε θέση που να ανταγωνίζεται τον μέχρι τότε πυλώνα της βασιλείας επί ίσοις όροις αναφορικά με τη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη της εθνικής στρατηγικής. Για μία περίοδο, τόσο χάρη στην οξυδέρκεια του Γεωργίου, όσο και στο γεγονός ότι οι επιδιώξεις του Βενιζέλου συνέπιπταν με αυτές του στέμματος, οι δύο πόλοι εξουσίας συνεργάστηκαν και οδήγησαν τη χώρα σε σημαντικά επιτεύγματα. Μετά την

ανάρρηση του Διαδόχου Κωνσταντίνου, όμως, στον θρόνο το 1913 και στο περιβάλλον των τεκτονικών εξελίξεων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η πολιτική και η πολιτειακή αρχή θα συγκρουστούν με σφοδρότητα προκαλώντας τον Εθνικό Διχασμό.

Σύνοψη

Στο παρόν παρουσιάστηκαν οι κύριες πολιτικές συνθήκες και εξελίξεις στο εσωτερικό της Ελλάδας που οδήγησαν στο Κίνημα στου Γουδή και την εμφάνιση του Ελευθερίου Βενιζέλου στην ελληνική πολιτική σκηνή. Σημεία αναφοράς υπήρξαν: α) τα ζητήματα της ελληνικής πολιτείας, τόσο σε θεσμικό, όσο και σε πρακτικό επίπεδο, β) ο ρόλος της βασιλείας στην εξέλιξη των πολιτικών πραγμάτων, γ) ο ρόλος της πτώχευσης του 1893 και της ήττας στον πόλεμο του 1897 στην πορεία προς το 1909, και δ) οι καινοτόμες λύσεις που έδωσε ο Βενιζέλος έπειτα από την καθολική του επικράτηση στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1910.

Βιβλιογραφία

- Clogg Richard, *Σύντομη ιστορία της νεώτερης Ελλάδας*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1999
- Βενιζέλος Ελευθέριος, *Βίβλος Ελευθερίου Βενιζέλου: η ιστορία της νεώτερης Ελλάδος, τόμ. Α΄*, Ιστορικά Εκδόσεις, Αθήνα 1964.
- Βερέμης Αθανάσιος, *Το στρατιωτικό κίνημα του 1909, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 258-266.
- Καραγιάννης Σωτήρης, *Το Τρικουπικό πολιτικό κόμμα (1872-1895)*, εκδόσεις Αναστασίου, Αθήνα 1989,
- Μοσχονάς Νικόλαος, *Το σύνταγμα του 1864, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΓ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 233-235.
- Οικονόμου Νικόλαος, *Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις 1905-1909, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 179-192.
- Πικρός Ιωάννης, *Προς τον πόλεμο του 1897, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 88-93.
- Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, *Η είσοδος του Ελευθερίου Βενιζέλου στην πολιτική ζωή της Ελλάδος και οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις από το τέλος του 1909 έως το 1912, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 266-279.
- Σβορώνος Νικόλαος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας. Βιβλιογραφικός οδηγός του Σπύρου Ι. Ασδραχά*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Τζόκας Σπυρίδων, *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η συγκρότηση του νεοελληνικού κράτους. Οδοιπορικό στον 19^ο αιώνα*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1999.
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Η ανορθωτική προσπάθεια του Χαριλάου Τρικούπη (1882-1895), Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 8-22.
- _____, *Πολιτική των κυβερνήσεων και προβλήματα από το 1881 έως το 1895, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 39-56.
- Φλεριανού Αικατερίνη, *Χαρίλαος Τρικούπης: Η ζωή και το έργο του*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1999.

- Χουρμουζή Ελένη, Η Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμος ΙΔ΄*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 160-179.